

кәзіргі қазақ прозасы

Л2005

2594к

Кәмила ҚҰДАБАЕВА

ЖАЛҒЫЗ ХАТ

ӘҢГІМЕЛЕР, ХИКАЯТТАР

Кәмила ҚҰДАБАЕВА

ЖАЛҒЫЗ ХАТ

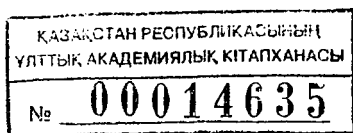
ӘНГІМЕЛЕР, ХИКАЯТТАР

Алматы
"Жазушы"
2004

ББК 84 Қаз. 7-44
Қ 74

*Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігінің бағдарламасы
бойынша шығарылып отыр*

Құдабаева К.

Қ 74 Жалғыз хат. Әңгімелер мен хикаяттар.— Алматы:
Жазушы, 2004. — 272 бет.

ISBN 9965-701-36-9

Шығармаларының көбі жастар өмірінің, қыз-жігіттердің күйініш-сүйінішін, сәтті-сәтсіз ізденістерін, тағдыр тауқыметін суреттеуге арналған жазушы Көмила Құдабаева таяуда “Алғашқы махаббаттың азабы” атты хикаят жазып бітірді. Онда нарықтық қарым-қатынастарға көшкен қазіргі уақыттағы парақорлық, нашақорлық, масылдық тәрізді іс-әрекеттер тілге тиек болған. Сондай-ақ жинақта жазушының бұрын жарық көрген кітаптарынан алынған таңдаулы әңгіме, хикаяттары тұңғыш рет топтастырылып ұсынылып отыр.

Қ $\frac{4702250201-046}{402(05)-04}$ құлақтандырусыз—2004

ББК 84 Қаз. 7-44

ISBN 9965-701-36-9

© “Жазушы” баспасы, 2004

Хикаяттар

ҚЫЗЫЛ КӨЙЛЕКТІ ҚЫЗ

1

Төлеген көшеге шығып, тура орталыққа қарай жүрді. Алматымен бүгін қоштасатын күні болған соң, асықпай басып жан-жағын тамашалап келеді... Ауа салқын. Түнде ғана жауып өткен жаңбырдың дымқыл иісі сезіледі. Асфальт көшелер айна көлдей жарқырап жатыр. Зеңгір көк аспаннан төгілген күн сәулесі жасыл жапырақтардағы жасырынып қалған жаңбыр тамшыларымен жарыса ойнап, әр жерден бір меруерт сынықтарындай жалт-жұлт ете қалады. Төлеген бұл суреттерді бірінші рет көргендей қызыға қарайды, қимай қарайды.

Аспан да бүгін ерекше сияқты. Көк бәтестей түп-тұнық. Тек сонау биік шындарында ақ қар, көк мұз жатқан маңғаз Алатаудың үстінде ғана түтілген ақ жібек жүндей ақша бұлттар үлпілдей ұшып бара жатып, сәл кідіріп қалғандай. Одан төменіректе қысы-жазы жап-жасыл боп тұратын табиғаттың тағы бір кереметі — қарағай мен шыршалар көрінеді.

Төлеген достарымен сан рет тауда болғанын еске алды. Ол әсіресе тауда өсетін гүлдерді жақсы көретін. Көбісінің атын да білмейді. Бірақ олардың жұпар иісін Төлеген қаладағы клумбаларда өсетін гүлдердің бірімен теңгермейтін. Мұнда ауылының елесі, даланың самал иісі жататындай еді. Жігіттер әсіресе емтихан тапсырғанда мұғалімдер столына тау гүлін теріп әкеп қоюды ұнататын. Қызық. Мұғалімдер де бұл гүлдерге ерекше қуанатын.

Төлеген айналасындағы адамдарға да ерекше тебіреніспен қарайды. Ары-бері лек-легімен ағылған адамдар шеруі. Олардың көбі жұмысқа емес, театрға кетіп бара жатқандай. Сәнді, салтанатты. Астананың сәулетін асыра, келістіре түсетін де солар ғой. Төлеген осыны да ұнатады. Жұмысқа, қызметке осылай шат көңілде, көтеріңкі рухта бара жату — халықтың сыры, бақыттың сыры іспетті көрінеді оған.

Оның кеудесін тағы бір қуаныш тасқыны кернеп кетті. Күні кеше ғана университеттің үлкен залында салтанатты жиналыс болып, бұларға диплом тапсырылды. Факультет деканы дипломды табыс етіп тұрып Төлегенге:

— Біз сізге еңбекте де зор табыс тілейміз! Бірер жылдан соң міндетті түрде аспирантураға келіңіз!— деп тілек білдірді.

Енді міне Төлеген алдағы үлкен өмірге, қайнаған еңбек ортасына кетіп барады. Арманы алысқа алып ұшып, көкірегінің шаттыққа толып келе жатқаны да сондықтан.

Бұл жолы ол алдымен Жамбыл қаласына барады. Сондағы интернатта ең кіші інісі Керім тәрбиеленеді. Соған жолығып, амандығын біледі. Келесі жылы мектебін бітірген соң алып кететінін айтады.

Орталықтағы автобус аялдамасына жақындаған Төлеген өзін күтіп тұрған достарын алыстан көрді. Жүгіріп келіп олармен күле қауышып, сәлемдесіп жатыр. Жарыса сөйлеген жігіттердің әзіл-оспақтарында дос көңілін танытатын өзгеше жылу бар.

— Той жасасаң, бізді ұмытпа, профессор, — деп жатыр бірі Төлегенге қуақылана көз тастап.

“Профессор” — жігіттердің Төлегенге құрметтей қойған жанама аты. Бес жыл бойы үздік оқыған оның білмейтіні жоқ десе де болады.

— Ой, қойшы! Осы бара сап үйлене қояр деймісің?! Қыздың соңынан жүгіргеннен — заң баптарының тереңіне үнілу артық бұған, білмеуші ме ең?!

— Не көрініпті! Шал болғанша осылай тізесін құшақтап өтпек пе?

— Қайдан білейін. Осында жүргенде бір есебін таппағанымызды қарашы!?

Жігіттер өздерінше мәз боп күліп жатыр.

Ешқайсысының сөзін бөлмей, достарының әзіліне мәз болып тұрған Төлеген бір сәтте күлкіден пышақ кескендей тыйылды. Жол жаққа қарай сәл ұмтыла, әлдекімге қадала қарап қалды. Қасындағылар өзара қағысып тұрып, Төлеген жүзіндегі бұл өзгерісті байқаған жоқ.

Жігіт назары автобусқа қарай келе жатқан бір қызға ауған еді. Қыздың үстінде ашық қоңыр түсті жаздық жеңіл плащ, басында сарғыш жібек орамал. Төлегенді селт еткізгені оның аурудан тұрғандай аппақ жүзі мен тұнжыраған қап-қара көздері еді.

Енді Төлегеннің бар ойы әлгі қызға ауды. Бұл кім!? Неге сонша жүдеу? Қайда барады? Бір жерде көрген сияқты. Қашан, қалай?— деген сұрақтар өз-өзінен еріксіз өрбіп барады. Оның үстіне қыз да шекесінде “Жамбыл” — Алматы” деген жазуы бар автобусқа отырған соң, мүлдем мазасыздана бастады.

* Қазіргі Тараз қаласы.

Көп кешікпей автобус та жүретін болды. Төлеген шығарып салушы достарымен асығыс қоштаса бастады. Өзінен-өзі елегізіп, алаңдап, бар дүниені ұмытып, бір өзгеше күйге түсті де қалды. Жолдастарының қоштасқандағы қымбат сөздерінің бірін естісе, бірін естімеді...

Машинаға отырысымен жан-жағына қарағыштап манағы қызды іздеді.

Тапты. Автобустың сол жақ қанатындағы алдыңғы орында терезеге қарап, маңдайын қолымен таяған күйі отыр. Жұрт кіріп жатыр ма, шығып жатыр ма, еш нәрсемен ісі жоқ.

Төлегеннің орны қызға тұстас, бірақ оң қанатта болып шықты. Жайғасып отырғанымен, екі көзі еріксіз бейтаныс бойжеткен жаққа ауа береді.

Аздан соң автобус та кірер есігін тарс жауып орнынан қозғалды...

Қыз әлденеден үміті үзілгендей орындыққа шалқая отырды да көзін жұмды. Қазір қыздың аппақ жүзінде қою қара кірпіктері ғана сәл діріл қағады. Міне, мөлдір моншақ тәріздес бір тал тамшы дымқыл кірпіктерінен үзіліп түсті де, төмен қарай домалап, топ-томпақ кезерген еріндеріне жетіп жоқ болды.

* * *

Автобустың орнынан жылжығаны да сол болатын, аялдамаға бір топ қыз бен жігіт жүгіріп жеткен еді.

— Қап, үлгере алмағанымызды қарашы!— деді олардың ішіндегі шымыр денелі сымбатты жігіт қатты өкініп.

— Әттеген-ай, әсіресе саған обал болды-ау?!— Бұйра шашты тана көз қыз көңілдене күлген болды. Бірақ күлкісінің жасанды екені көрініп қалды. Оның сөзін ешкім қостаған жоқ. Содан соң ба, әлдекімге өршелене түскендей ол:

— Кейінгі кезде ол өте көңілсіз жүрді, ал сен, Нариман, группадағы староста бола тұра, соны байқамадың!!!— Шолпан енді сықылықтай күліп, еркелегендей сыңай танытты. Нариманның ол қызды ұнататынын Шолпан білетін. Сондықтан әдейі шымшып алғандағысы. Әрі онысын білдірмеуге тырысқандағысы. Мұны Нариман да түсініп тұр. Сондықтан да Шолпанға жалт қарағандағы көзқарасы суықтау еді.

— Неге байқамайын?! Байқадым, Шолпан. Бірақ ол сен күле қарайтындай немесе мен араласа кететіндей жеңіл нәрсе болмауы мүмкін ғой. Білген кісіге адамның жан-дүниесі өте нәзік, тым күрделі нәрсе...

— Қойшы, Нариман, сен қызбен тіл табыса алмайды дегенге кім сенеді?!

Шолпан әңгімені әзілге бұрып, бұл жолы жай жымыған болды.

— Бүгінгі түрі — өзгеше екен. Жаңа автобус қасымыздан өте бергенде терезеден байқап қалдым. Өзі Айсұлуға барам деп пе еді?

— Бір нәрсеге ұшырап қалмас па екен...— үндемей тұрған екі жігіт жарыса сөйледі.

— Жоқ,— деді Нариман оларға қарап, қысқа ғана. Содан соң сәл үнсіз тұрды да:

— Ол қамықса да, қайыспайтын адам!— деді.

Бұл сөзін ешкімге арнаған жоқ.

Жігіттердің өз құрбысына сонша ілтипат көрсетіп, мұны аса қадірлеп көздеріне ілмейтіні ішін тағы да тырнап өткендей болып, Шолпан тыржың етті. Әдеміше келген жүзі — әдемілігін жоғалтып бара жатты. Тырсыып, томсырайды да қалды. Басқалары Нариманның жаңағы соңғы сөзінен соң едәуір ойланып қалған-ды. Нариман айтса — босқа айтпайды.

* * *

Газет оқып отырған сияқты болғанымен, Төлеген қыздың жүзіне үрлана қарайды. Енді көзінде жас та жоқ. Дәл бір тас мүсіндей. Сыртқа қараған бойы сұлық отыр.

* * *

Ол қазір қала аралық автобустың ішінде отырған адамдай емес. Өзінің қайда, не үшін кетіп бара жатқанын да ұмытып кеткен сияқты. Көз алдынан әр түрлі елестер өтіп-кетіп жатыр. Жаңа бұлардың автобусы көше мүйісін айналғанда ғана шашы жалбырап жүгіріп келе жатқан Шолпанды байқап қалды.

“Ол несіне мені шығарып салуға келеді екен. Е, иә, Нариманнан бір елі ажырап қалғысы жоқ... Өзі мені ұнат-

пайды-ақ. Сөйте тұра — соңымнан қалмайды. “Қай емтиханнан болса да, Құралай, сен ылғи бес алып шығасың. Мұғалімнің алдында қылымсуды білесің ғой деймін!” — деп күледі. Қалжыңы. Бірақ шағып алғаннан кем емес. Менің күні-түні кітаптан бас алмайтынымды көре тұра көрмегендей болады...

Ғажап... Мұны несіне ойлап отырмын?! Қазір тіпті, оған ыза да боп отырғам жоқ қой...

Бәрі де бітті, бәрі де бекер. Ештеңеге сенуге болмайды... — деп ойлады Құралай одан әрі. Қоштасуға келмегенің қандай дұрыс болды, Азат. Әйтпесе бәрін де бетіңе айтып салатын ем! Кешегі қызбен кездесуден соң... Оның айтқан әңгімелерінен соң... Жоқ-жоқ, Азат, енді ешбір ақталуыңның қажеті жоқ...” — деп бір қояды.

* * *

“Мен сені тұңғыш рет өзіміздің жатақханада өткен Ержанның туған күнінде көріп едім. Сен оның жақын туысы екенсің. Ал Ержан екеуіміз бір курста оқушы едік қой. Сен сол мереке күні көпшіліктің сұрауымен пианинода ойнадың. Одан соң қоңыржай домбыраға ауысып, үнсіз отырып көп әуендерді тарттың. Сен емес, сен үшін сол домбыра сөйлеп жатқандай әсер етті маған. Қыздар мен жігіттер жұптасып би биледі. Сен, тіпті, оларға да қарамадың. Домбыра әуеніне тербелгендей өзіңше отырдың. Ал, қыз-жігіттер қосылып ән шырқағанда, сен аулаға кетіп, шылым тартып ұзақ тұрдың.

Әркімге әр түрлі мінез ұнайды. Біреу күндей күлген көңілді жандарды ұнатса, біреу сабырлы-салмақты жандарды жақсы көреді. Ал мен болсам... Сен маған керемет романтик боп көрініп ең...

Бірақ мұны әлі махаббат деуге болмайтын еді. Көрдім. Көңіл аудардым. Сыртқы түрінде мін жоқ секілді. Жүрегің қандай, жаның қандай? Кімсің, қандай адамсың деп ойладым. Кейін білдім, сен медицина институтында оқиды екенсің. Одан бұрын арнаулы музыкалық білім алған көрінесің”.

Автобустың кілт тоқтағаны Құралайдың да ойын үзді. Қолындағы бір парақ қағазға қарап жол бойындағы кезекші жолаушылардың билетін тексеріп жатты.

* * *

Астанадағы институттарда студенттердің кездесу кештері, өнер-білім сайыстары жиі өтіп тұрады ғой. Осындай бір сауық кешіне медицина институты университеттің студенттерін шақырыпты.

Мұндай кештерге баруды Құралай онша ұнатпайтын. Себебі, бимен онша әуестігі жоқ-ты. Алайда студенттер өмірі белгілі ғой. Әсіресе, қыздар қауымы. Мұндай кездесуге баратын құрбысын бір бөлмеде бірге тұратын қыздар бәрі жабылып қуыршақтай киіндіріп, тойға бара жатқандай шығарып салады. Осы жолы кешке Құралай оқитын курс студенттері түгел жиналып келді.

* * *

Көпшілікті қақ жарып кеп Азат Құралайды биге шақырды. Сол кеште ол екеуінің арасында қысқа ғана әңгіме болған еді...

— Құралай, сенің жаның нәзік екен.

— Неге олай дейсіз? Кім айтты?

— Көздерің айтты.

— Қалайша? Қашан?

— Ержанның туған күнінде...

— Онда мен сізге назар аударып қараған жоқ сияқты едім ғой.

— Иә, қарамағаның рас. Бірақ домбырадан төгілген әуенді сен соншалықты ұйып тындап қалдың. Терезеге бұрылып отырсаң да, мен сенің көздеріңді көріп тұрдым... Сенің көздерің сондай тап-таза...

Құралай еріксіз күліп жіберді де, бірақ ойына әлдене түскендей дереу тыйылды.

— Сөзді мақтаудан бастағаныңыз тегін болмады. Бір мінімді байқағансыз ғой, сірә.

— Неге... Таза дегенім алдамайды дегенім шығар...

— Қызық екен... Көзімнің қандай екені жайында ешқашан ойланбаған екенмін.

— Солай болуы керек те шығар...— деп кідірді Азат та. Сонан соң барып:

— Саған келіп тұруға бола ма?— деп сұрады.

Құралай үнсіз қалды. Ойлы қалыпта вальс ырғағымен айналып жүр.

— Кешір, Құралай, “ең онай іс басқаға ақыл айту, ең қиын іс өзіңді өзің тану”, — деген екен бір философ. Мен өзі, былайша айтқанда, бір түсініксіз адаммын! Қыздар деген... кейде тартады, кейде тартпайды... Бірақ мұның бәрі саған байланысты емес, жалпы ғой...

— Бүгінгі күннің Печорині емессің ғой, әйтеуір... — деп Құралай да “сенге” көшіп, оған тура, күлімсірей қарады.

— Жоқ, неге?! — деп Азат та жымиды. — Дегенмен теңеуің тосын, әдемі екен?!

...Бұл шырпы отының жанып-сөнгеніндей қысқа уақыттағы аз-кем әңгімеден екеуінің жүрегінде жылы өсер қалды.

“Ақылы бар жігіт сияқты”, — деп, ойлады ол туралы Құралай. Кім білсін, жай жылтыр сөз қуып, ақылгөйсін көрінетіндер де болады. Сөзіне қарап емес, мінез-мақсатына, ой-парасатына, қасындағы адамдарға қарым-қатынасына қарап бағалаған жөн ғой, тегі, деп те ойлады. Оған мамасы осылайша үйрететін. “Адамды жақсы деуге де, жаман деуге асықпа. Абай атаң: “ақырын жүріп, анық бас” деген. Қателесу тым оңай”.

* * *

Жүйрік автобус ілезде-ақ Ұзынағаш селосына келді. Осы жерде аз-кем аялдама болуы керек. Көпшілік машинадан түсіп жатыр. Ең соңынан қыз да сыртқа шықты. Бірақ әдеттегі жолаушылар сияқты ешкіммен шүйіркелесіп кетпеді. Жол бойындағы жапырағы сыбдырлаған биік терекке сүйеніп өзінше тұрды. Енді бір сәтте ең қымбаттысын көре алмай елегізген күйге түсіп, көңілі байыз таппай, қайта ішке кірмек болып, автобусқа жақындады. Автобус баспалдағында тұрған Төлегенмен бетпе-бет кездесті.

Күн ысығандықтан, қыз плащын шешіп іште қалдырған. Үстіндегі қысқа жен, қынама бел қызыл көйлегі шыбықтай бұралған денесіне шап-шақ. Сол жақ беті ұшындағы қап-қара меңі де өзіне тым жарасымды еді... Оның бәрі түк емес-ау. Бастысы, қыздың өзгеше жүріс-тұрысы, кескін-кейпінің өзі-ақ Төлегеннің көңілін бір көргеннен тартып әкеткен.

Қыз қасынан таяп өте бергенде, аттай тулаған жүрегіннің дүрсілін әрең басқан Төлеген:

— Сіз де Жамбылға барасыз ба? — деп сұрады. Дауысында сәл діріл бар. Асыққанда ауызына түскені де сол. Қыз

әлденеден селк еткендей, бір секунд оған қыбырсыз қарап қалды. Содан соң:

— Иә...— деп салқын жауап қатты. Көзі Төлегенде болғанымен, ойы басқа жақта екені білініп тұр.

— Сіз не, бір түрлі... Әлденеге қатты күйзеліп келе жатқан сияқтысыз,— деді жігіт, қыз кетіп қала ма дегендей асып-сасып.

— Мүмкін, солай да шығар...— Қыз іле жауап қатты да, ішке еніп кетті.

“Бұл не дегені? Қандай қайғы-мұң болды екен оның жанын жегідей жеген?!” Жігіт бұрынғысынан да таңырқап, аяқ астынан абыржыды.

Қыз соңынан Төлеген де келіп өз орнына отырды. Алғаш бастаған әңгімесі үзіліп қалса да, аяғын жалғамақшы оймен:

— Каникулға шықтыңыз ба? Қайда оқисыз?— деді.

— Университетте...

— Мен де сонда оқығанмын. Қазір, міне, бітірдім.— Жігіт әлденеге қуанғандай күлімсереді.— Солтүстік Қазақстанға жолдамам бар. Әуелде өзім сонда заводта жұмыс істегенмін. Сондықтан ба, кім білсін...— Төлеген тоқталып қалды. Көп сөйлеп барамын ба, мақтанғандық болмасын деп, өз ойын тежеп тастаған.

Қыз бұған риза болған секілді. Бірақ қара көздері сол қалпында, қуаныш ізін білдіре қоймады. Терең құдықтай, тұңғиық.

— Жамбылда туыстарыңыз бар ма? Менің сонда туған інім бар. Әке-шешеміз қайтыс болғанда ол бесікте қалған еді. Енді інімді өз қолыма алмақпын,— дей беріп Төлеген қыз жүзіне қарап еді, айтпақ сөзі көмейіне тығылып қалды. Қыз тағы да терезенің ар жағына үңіліп, асфальт жолмен жарыса жалғасып жатқан тау жоталарына, биік шыңдарға қарап қалған екен.

— Сіз...— дей беріп еді жігіт, қыз өзінің бар құпиясын барынша жасыра түскісі келгендей:

— Несіне бәрін айтасыз?! Менің ешкіммен сөйлескім келмейді. Тіпті... өмір сүрудің де қызығы жоқ!— деп салды. Жалт қарағанда манадан бері мейірімді көрінген жұмбақ жанарынан тосын ойдың суық оты жарқ етті.

Не деген оқыс сөз?! Неткен суық жанар! Өңменінен өтіп кеткендей Төлеген отырып қалды. Әуелде тіпті аузына сөз түспеді. Тек қапсағай батыр тұлғасымен түгелдей қызға бұрыла берген күйі состиып қалыпты...

Манадан бері айналасындағының бәріне самарқау көз тастап отырған қыз осы сәттегі жігіт жүзіндегі кілт өзгерістен селт етті. Өйткені, оның өңі қуқылдана, күлімдеген көздері ойлы, суық тартыпты. Бүкіл болмысымен әлденеге таңырқағандай. Тіпті айтылған сөздің мағынасына онша түсіне қоймағандай өзгеше кейіпке енген еді.

“Несіне айттым? Ол маған кім еді?”— деп қыз іштей қатты өкініп, теріс айналды.

Жігіт те үнсіз ойға берілді. Сәлден соң барып:

— Маған сенуіңізді өтінем. Қолымен келген көмекті аямаймын!— деді.

Енді қыз жігітке таңдана қарады. Жолға шыққаннан бері алғаш рет оған ұзақ, туралап көз салғаны осы болатын...

— Қиындықта адамның бір-біріне қол ұшын беруі — азаматтық парыз. Көңіліңізге еш күмән келмесін...— Төлеген қыздың күдігін айтпай-ақ түсінді.

— Мұнша қапалануыңыз тегін болмас... Бірақ қуанышты бөліссе қуаныш көбейеді, қайғыға ортақтасса қайғы азаяды дейді екен...— Жігіт ойын осылайша нақтылай түсті.

Қыз үнсіз. Манадан бергі қылығынан ұялғандай, мүлде теріс қарап кетті.

— Айтыңызшы, әлде сырқаттанып қалып, соның азабын үнсіз тартып жүрсіз бе?— Жігіт қызға әлдебір ойлы ынтызарлықпен қарады.

— Жоқ, денім сау.

— Онда біреулер ренжіткен болды ғой.

— Жо-жоқ.

— Мүмкін ата-анаңыз...

— Ол да емес...— деді қыз. Осы тұста дауысы тіпті, қарлығып шықты.

— Ендеше өзіңіз айтасыз ба?

— Мүмкін. Бірақ кейін. Қазір емес,— деді де, жіңішке аппақ саусақтарымен маңдайын тіреп отырып қалды. Жігіт те түсінгендей үндемеді. Тек автобус қана желмен жарысып жүйіткіп келе жатты.

* * *

Бұдан соңғы жолда екеуі де үнсіз отырды.

Міне, автобус та Жамбыл қаласына жетті-ау. Жұрт қол жүктері мен чемодандарын алып, жан-жаққа тарап кетіп жатыр. Қыз да плащын киіп, автобустан шықты. Төлеген де соңынан іле-шала машинадан қарғып түсті.

— Сәл тоқтай тұрмайсыз ба?

Қыз жалт бұрылды.

— Сізді енді қай жерден, қашан көре аламын?!

Жігіттің дауысы өз еркінен тыс жалынышты, жабырқау шықты.

— Білмеймін...

— Ертең қолыңыз бос бола ма? Маған “ана бір жерде күт” десеңіз болды ғой.

— Бір көргеннен кездесуге жүгіргеніміз қалай болар екен?

— Мұныңыз орынды да шығар. Бірақ бұдан соң, бәлкім, мүлде ұшыраспай кетеміз бе деп... қорқып тұрғаным.

Қыз аз-кем ойланып қалды. Содан соң іштей бір шешімге келген сыңай танытып:

— Жақсы. Ертең кешкі алтыда қаланың орталық алаңынан күтіңіз. Менің досым да сол маңда... Өзі бүгін мені тосып алмақшы еді, — деп алаңдап жан-жағына қарады.

Дәл осы уақытта бұлар тұрған жерге ағызып кеп такси тоқтады. Ішінен ақ құба өнді әдеміше келген бір қыз түсті де:

— Құралай! — деп бұған қарай ұмтылды.

— Айсұлу! — деп Құралай да ілгері жүгірді.

Екеуі құшақтасқан күйі таксиге отырды. Машина да дүр ете қалды.

— Кү... ра-лай! — деген күйі қол бұлғап үлгірмей Төлеген қала берді. “Құралай!” деп іштей қайталады. Қандай әдемі ат еді!

“Қызыл көйлекті қыз, кімсің? Қандай жағдайға душар болдың? Сені ренжіткен кім? Қандай тас бауыр болды екен ол. Сен секілді үлбіреген нәзік жан кісіге жаманшылық жасай ала ма? Олай болуы мүмкін емес қой.

Неге бұлай деймін. Бір көрген адамға да осылай сенуге, осылай ынтығуға болады екен-ау. Мұның себебі неде? Сенің тұңғық қара көздерің бе осыны сездірген?!”

Төлеген осылайша ойланып-толғанып, дөңбекшіп түні бойы ұйықтай алмады. Інісі Керімді жолықтыра алған жоқ. Ол бір топ оқушылармен тауға дем алуға кетіпті. Енді Төлегеннің мұнда аялдайтын ештеңесі жоқ. Тек әлгі жұмбақ қыз ғана жұдырықтай жүрегін түгелдей билеп алғаны болмаса.

Төлеген жиырма бес жасқа келген осы шағына дейін ондай қызды көрмепті. Дәл қазіргідей алабұртқан әлдеқандай ғажап сезімге бөленген де емес. Соғыс салдарынан бұлар ата-анадан ерте жетім қалды. Жетінші класты аяқтаған соң кәсіптік-техникалық училищеге түсіп, оны үздік бітіріп шықты. Заводта еңбек етті. Жұмыс істеп жүріп кешкі мектепті бітірді. Одан әрі Отан алдындағы борышын өтеуге Совет Армиясы қатарына аттанды. Әскерден келген соң, көптен бергі арманы қазақ университетінің заң факультетіне оқуға түсті. Бес жыл бес күндей де болған жоқ, өте шықты. Міне, оның бар өмір тарихы осы...

Рас, Төлеген осы кезге дейін ешкімді құлай сүйген емес. Бір қасиеті: жігіттер арасында желпініп, шешіле сөйлейтін өткір мінезді болса да, қыздармен пікірлесуге келгенде әлденеден қысылып жасқана беретін.

Бірге оқитын Надираның өзін іштей ұнататынын сезетін. Қасындағы жолдас жігіттері болса:

— Жақсы қыз, мінезі жұмсақ.

— Адамды сыйлай біледі...

— Әкесі де үлкен қызметте... Бір ауданды дүбірлетіп тұр...— деп, тіпті, кейбірі әр саққа жүгіртіп, талай түртпектегенде ол қыздың адал сезімін құрметтегендіктен, отірікке бара алмайтындығын кесіп айтқан:

— Қыз да бір, қызыл гүл де бір. Екеуін де аялаған жөн. Ал жалпы, достықтың төлеуі достық, махаббаттың төлеуі — махаббат демей ме?!

— Әй, қойшы, осы философияңды! Өзі ақын да емес, сонда да қыз қызыл гүл деп теңеуін қара,— деп кейбірі мұның сөзін тіпті ұнатпай қалатын.

Төлеген достар сөзін үнсіз тыңдап, өзінше қабылдайтын. Өмірден өзіне арналған белгісіз бір гүлді іздеумен жүретін. Ол қандай болуы керек?! Мінезі қандай, өзі қандай, түсінігі қандай болмақ? Өзі де анық білмейді. Міне, бүгін оны күтпеген жерден әлдебір ақ сәуле елең еткізгендей. Ойымен, сырымен, қызға тән сүйкімді сәнімен Төлегеннің тыныш жатқан жүрегін төңкеріп тастағандай.

Төлеген қонақ үйдің оңаша бөлмесінде өз-өзімен осылайша сырласады. Бір түнге бір жыл сайып кететіндей ұзақ болатынын да ол бүгін ғана сезіп отыр. Төсегінен тұрып қайта-қайта терезе алдына келеді. Сыртқа үңіледі. Айнала қара торғын жамылғандай, майда қоңыр түн. Тек жаздың салқын самалы ғана осынау маужыраған тыныштықты бұзуға қимағандай анда-сандағана үп етіп, терезеге ұсталған жібек пердені желпіп өтеді.

Мынау тылсым түннің ғажап суретін де тұңғыш рет көргендей Төлеген. “Қалайша осы кезге дейін сезбей жүргенмін”, — деп танданады іштей. Адам баласының бәрі әрқашан мынандай түннің аясында, мынау керемет сұлу сезімнің құшағында болуы керек қой. Мына самал мені қалай аяласа, мен де басқаны солай аялауым, ардақтауым керек екен-ау. Мұндай түндерде тек жақсылық, тек қуаныш, тек махаббат қана туса керек. Жамандық үшін табиғат мұндай сұлу, мұндай керемет болып жаратылуы мүмкін емес”, — деп ойлады Төлеген...

Бұрын неге ойламаған осылай. Әлде шынымен-ақ ғашықтық деген осы болғаны да!! Кеудені мың түрлі күйге бөлейтін махаббат деген осы ма екен?! Ондайда ақын емес адам да өзінше ақын, философ болып кетеді дегеннің жаны бар екен-ау: мұның да көкірегі күмбірлеп, мың-сан күйі төгіп тұрғандай. Әлде әлемді сүю, әуелі қызды сүюден, әйелді сүюден бастала ма екен?

Төлеген төсегіне жатып көзін жұмды. Көз алдына ақ кептерге ұқсаған аппақ жүзді, қарақат көзді қыз келді. Бір қараса үнсіз, ойлана, сескенбей, тік қарайды екен ол. Мұндай көзқарас мінез-еркі күшті, адал адамдарда болса керек...

Қап, адресін де айтпады-ау! Жата-жармасып, сұрап білуге болмас па еді!? Жоқ, өйтуге болмайтын-ды. Құралай желпілдеп тұрған жан емес, өзгеше қыз еді”.

Аз уақыт бірге болғанның өзінде Төлегеннің сезгені осы еді.

2

Бұл түні қыз да ұзақ уақыт ұйықтамады. Түннің бір уағына дейін радиодан төгіліп жатқан музыканы тыңдады. Ән әуендерін қанша тындаса да тоймады. Себебі ән оған

өмір жайлы, адамдар туралы, өзі хақында ойлауына көмектесетін...

Қазір де Құралай терең ой үстінде. Терезе пердесін ысырып қойып, алыстағы қиыла қалқыған күміс айға қарап жатыр. Радиоқабылдағыштан төгіліп жатқан мына музыка әуені қандай десеңізші. Иоган Штраус жазған атақты вальс. “Вена орманының аңыздары”. Ғажап! Композитордың құдіреті бар табиғатқа тіл бітіргендей. Таң шапағымен оянған сұлу орман өмірін қалай баяндайды десеңші... Талға да, бұтаққа да жан бітіп, әлдебір сиқырлы күштің жетегінде кеткендей бәрі де өз сырын шертіп, өз әнін тербеп, сыбдырлап тұрғандай елес береді.

Құралай бір сәт көзін жұма тыңдап қалды. Бұл сиқырлы сурет оны өздерінің студенттік өмірінің бау-бақшасына жетелегендей. Есте қалған суреттер керуендей көшіп көз алдынан өтіп жатты.

* * *

Бұл күні Құралай сабақтан одеттегідей шықса да, бірден жатақханаға қайта қоймай, деканатқа кірді. Келесі айда шығаратын қабырға газетінің жоспары жайында келісті. Ол қабырға газеті редакторының орынбасары болатын.

Сыртқа шырайлы көңілмен шыққан Құралай далада университет алдында тұрған Азатты көрді.

— Сен қайдан жүрсің? Неге келдің? Жұмысың бар ма еді?— деп сұрады Құралай жайдары кейіпте, көңілінде еш алаң болмаған соң.

— Сені күтіп тұрмын.

Өзі сыптай боп киініп алыпты. Бұрын көрмеген су жаңа костюм, ақ нейлон көйлек. Әдемі галстук. Тойға баратындай.

— Сен қайда жиналғансың?— деді Құралай оның түріне қарап енді сәл таңырқап.

— Жүр, екеуіміз қыдырайық. Паркке барайық.

— Мен, осы түріммен бе?— Қыз өзінің үстіндегі киіміне назар аударды. Сұр юбка, сарғыш кофта...— өз киіміне көңілі толмай тұр. Әрі сабақтан да шаршаңқырап шықты. Бірақ бұл ой-сезімдерін ішке бүгіп, үндемей қалды.

Ол қарапайым киінетін. Әкесі соғыстан оралмады. Анасы киім фабрикасында — қарапайым тігінші. Оның жалақысынан қымбат киім әперуге ақша сұрауды жөн көрмейтін.

Жақсы киінгісі келсе де, өзін-өзі тежейтін. Кейін, өзім қызмет істегенде көрерміз... деп ойлайтын.

— Несі бар?! Әп-әдемісің!— Азат тіпті қиылып тұр.

— Ой, қойшы...

— Рас айтамын. Сұлу қыз не кесе де жарасып тұрады.

Екеуі Горький паркіне тартты. Осы жерді Құралай ерекше жақсы көретін. Кіре берістегі көк шөптен “тоқылған” табиғи кілем үстіндегі қызылды-жасылды гүл-өрнектер қандай әсем десенші. Осының өзінде қанша адамның еңбегі, ықыласы мен қамқорлығы жатыр. Одан ары — айдын көл. Тұмсықтарын суға малып, ғашықтарды күтіп тұрған қайықтар. Күндіз жүзушілер бірен-саран ғана. Азат пен Құралай қайыққа мініп, біраз серуендеді; содан соң жағаға шығып, орындыққа отырып дем алды. Құралай манағы лекциядан соң біраз тынығып қалғанын сезді. Ол бүгін Азаттың бір үлкен, ерекше әңгіме айтқысы барын түсінді. Бірақ өзі алдымен сөз бастамады.

— Құралай, бұл сырды саған бірден айтпағаным үшін кешір, — деп әңгімесін бастады Азат.

— ...Мен сенен бұрын бір Сырға деген қызбен таныс болып едім. Ол менен бір курс жоғары оқитын боп шықты. Онымен ең алғаш күтпеген жерден мұз айдынында ұшырастым.

Сырғанақ теуіп жүріп, бір топ қызға көзім түсті. Олар бәрі де бір келкі әдемі киінген. Айдында төгілген музыка әуенімен ырғала шыр көбелек айналып коньки теуіп жүрді. Мен жалғыз едім. Институтта өтетін конькиден болатын жарысқа қатысудан бұрын осылай жалғыз жаттығатын әдетім бар еді. Ешкіммен ісім жоқ, өз-өзімен сырғанап жүр едім. Бір кезде әлгі қыздардың бірі тобынан бөлініп шықты да, мені шеңбер жасай айналып өтіп, әрі кетті. Тағы сырғып, тағы айналып өте берем дегенде, кенет біз қақтығысып қалдық. Ол көк мұзға ұшып түсті. Мен шошып, тезірек жәрдем беруге асықтым. Жерден тұрып жатып бір аяғын сылти баса ол маған әдемі ойнақы көздерін төңкеріп бір қарады да, әй-шәйға келместен білегімнен ұстап топ қызға қарай сырғи жөнелді. Екпінімен келіп екеуміз қыздардың ішіне топ етіп тоқтай қалдық.

— Мынау менің жаңа танысым. Аяғымды сындырып жібере жаздағаны болмаса, жаман жігіт емес қой деймін. Кәне, әуелі атын сұрайық!— деді әлгі қыз сақ-сақ күліп, маған бұрынғы таныстарындай бұйыра.

— Давай-давай, жігіт, атың кім?— десіп қыздар шулап бастырмалатып барады.

— Қорқып тұрсың ба, неге айтпайсың?— дейді жаңағы саңқылдаған қыз жақын келіп, менің көздерімнің түбіне үңілгендей тіп-тіке сескенбей қарап.

— Азат!— дедім мен. Дауысым әдеттегіден қатты шықса керек.

— Аха, почти свобода деген ғой! Хорошо!— десті қыздар гу-гу етіп.

— Жүріндер біздікіне, бұл таныстықты сонда жалғастырайық, бәрібір үйде ешкім жоқ,— деді алғашқы ойнақы көз қыз, дереу бір шешімге келгендей.

— Рақмет!— деп мен кейін бұрыла бердім...

— Ой, түріңе қарағанда ынжық емес секілдісің, жүр. Мен Сырғамын. Ал мынау менімен оқитын қыздар. Өз коллеганнан да қорқасың ба? Сен де медик емессің бе?

— Иә, медикпін.

— Үшінші курстасың ғой. Мен сені көптен байқап жүрмін,— деді.

Бұл сөздер менің күдігімді біраз сейілткендей. Шынында, неден шошып тұрмын?!— Мейлі, кеттік,— дедім бір желіккен ойдың екпініне еріп.

Сырғаның үйі Алматының ортасында, зәулім үйдің үшінші қабатында екен. Қыздармен келіп, ішке кіргенде — ұнамды көріністер жарқ етті. Төрт бөлме. Жалтыраған кең зал. Әсем люстра, хрусталь ыдыстар, шетелдік мебель, қалың-қалың томдар жиналған кітап шкафы. Почти біздің үйдей екен. Кейінірек білдім, Сырғаның әкесі институтта профессор екен.

— Родительдерің қайда?— деп сұрады Сырғаның достарының бірі шешініп жатып.

— Папам Москвада. Симпозиумда. Ал мамам — командировкаға кетті. Ол да кандидат болмақшы. Это же сейчас в моде!— деп күлді Сырға.

Бәрі улап-шулап залға өтті. Қыздар дереу дастарқан жайды. Столға хрусталь фужер, рюмкалар келді. Шампан ашылды, шарап құйылды.

Өстіп отырғанда, есіктің қоңырауы сылдырлап тағы бір-екі жігіт кірді. Алик, Джек деп таныстырды өздерін. Әлім, Жекебай екен аттары. Бәрі бірге оқитын боп шықты.

Олар келген соң, пластинка қойылды, би биледік. Аяғымыз талғанша.

Бәрі таныс, үйреншікті орта, жатсынбадым. Бұл үй ескі танысымның жылы қонысындай әсер етті.

Сырғаның мінезі ашық, өткір қыз еді. Өзім де осындай әжет қыздарды ұнататынмын. Рас, ерке, шолжың екен. Онда тұрған не бар?! Қой аузынан шөп алмайтын, бірдеңе айтсаң аяғының ұшымен жер шұқылап қалатын ауылдың үндемес жуас қыздары — қарадан-қарап жынымды келтіреді!

* * *

“Ауылдан болмаса да сол перифериядан келгендердің бірі менмін ғой”, — деп ойлады Құралай өзі жайында. Астананың жігіті біздерге қарап қалай-қалай мұрнын шүйіреді?!

Осы ойларын бүкпестен айтып тастайын деді де, сөздің ақырын күтейін деп өзін-өзі тежеп қалды.

Азат қыздың жүзіндегі бұл жеңіл құбылысты байқаған жоқ. Сөйлей берді.

— Ол үйге жиі барып тұрдым. Сырға кейде өзінің практикалық жұмыстарынан, болашақта хирург болмақшы ғой, біз әлі өтпеген көп сабақтардан маған едәуір әңгімелер айтып жүрді. Мұндайда Сырға маған өте білімді, энергичный боп көрінетін.

Ол биді жақсы көретін, кей-кейде сигаретті шетелдік актрисалардай сәнімен сора тұрып:

— Ой, Азат, сен сондай ұялшақ па едің, — деп мені белгісіз әлденеге тіпті қайрай түсетін.

Бір күні ол мені үйден ертіп кетті. Бұл, тегі, оның әдеті еді. Біздің үйді біліп алған соң, тартынбай келе беретін. әкеммен де, шешеммен де сызылмай сөйлесе беруші еді. “Бүгін менің туған күнім, соны тойлаймыз”, — деген-ді Сырға сол жолы.

Барған соң, әрине, фужерлер сыңғырлай бастады. Оның үстіне бұрын-соңды ішіп көрмеген әр түрді араластырдық. “Северное сияние” жасадық.

Осы түні көп отырсақ керек. Мен мас болып қалғанымды білмеппін. Не істеп, не қойғаным есімде жоқ. Жұрттың қашан тарағанын да білмеймін. Әйтеуір, мойныма асылған Сырғаны құшып, сүйе бергенімді ғана еміс-еміс білемін. Есуас адамдай қайда құлап, қайда ұйықтағанымды аңғармаппын.

Бір кезде ауыр ұйқыдан ояна кетсем, басқа бір үйде, бөтен төсекте жатырмын... Тұруға ыңғайлана беріп едім, Сырға сәл ыңыранып:

— Сен мендіксің, енді ешқайда жібермеймін!!! Састым ба, белгісіз...— деп денесімен денемесе жабыса түсті. Мысықтың бауырындай жұп-жұмсақ кеудесінен итере, қарғып тұрдым. Тез киініп үйден атып шықтым...

Осы әңгіме басталғаннан-ақ Құралай бір түрлі ыңғайсызданып, біреудің қылмысын көріп қалғандай қарадай қиналып еді. Ақыры солай боп шықты да. Ыза болды. Азатқа да, көрмеген Сырғаға да, қала берді, өзіне де!

— Рақмет! Қыздың үйіне түнеп шыққаныңа менен сүйінші сұрағаның ба бұл?! Әлде сол түнгі қылығыма төреші бол демексің бе?! Ендеше айтайын. Сүйіншім жоқ... “Жігіттің құны — жүз жылқы, ары — мың жылқы” дейді екен халық...— Кешір. Арыңды өзің таразыла!— деді де орнынан тұрып жүре берді.

Азат қыздың қатты кеткеніне таң қалып отырып қалды. Бұл олай болады деп ойламаған. Тіпті, әңгімесінің аяғын да тындамады-ау.

Ол Құралайдың артынан жүгіріп қуып жетті. Алқынып тұр.

— Құралай, ренжімеші. Мен итпін. Ақымақпын. Айтайын дегенім ол емес еді. Мен Сырғаны ұнатпайды екенмін. Жоқ, сүймейді екенмін. Мен мұны сенімен кездескен соң түсіндім. Мен сені сүйемін! Түсінесің бе?!

— Мен үшін қазір бәрі күнгірт. Түсініксіз. Әрі... сенің осы сөзіңнің ар жағынан ештеңе көріп тұрғам жоқ...— деді енді Құралай басынқы үнмен.

Жай айтса да, қыздың сөзі салмақты шықты. Азат дау айта алмады. Құралайдың қандай күші, қандай сиқыры барын білмей дал болып қала берді. Құралай өзі білетін қаланың бірде-бір қызына ұқсамайтын. Ауылдың қызы деп жөне де айта алмайсың.

Артына қайырылмастан Құралай ұзап кетті де, аздан соң троллейбусқа отырып, мүлдем көзден ғайып болды.

* * *

Жатақханаға пәс көңілмен, тұнжырап қайтты. “Не деген жеңілтектік?! Не деген жауапсыздық?! Оны маған неменесіне айтады?” — деп қатты қынжылды Құралай.

Өз бөлмесіне келіп, кітаптарын тумбочкаға салды да, үнсіз отырып қалды.

— Кел, тамағыңды іш, суып қалмасын деп үстін жауып қойып едім. Қайда болдың?— деп сұрады бүгінгі кезекші Әсия, шұңғыл төрелкеге ет қосып пісірген ыстық кеспені құйып жатып.

— Әуелі деканатта болдым. Одан соң паркке бардым.

— Азатпен бе? Бағана ол сені осында іздеп келген. Құралай әлі оқуда дегенбіз. Жүгіріп алып кеткен...— деді қыздардың бірі.

— Осы сен сондай сымбатты жігітті қалай таптың?— деп сұрады Шолпан, жанына жақын келіп. Құралай тамақты құлықсыз күйде ішкен боп отырған.

— Көшеде кетіп бара жатыр екен. Қолынан ұстап алдым да, жібермей қойдым...— деді Құралай күлген болып.

— Шын ба?!— Шолпан сенер-сенбесін білмей, қарап қалыпты.

— Қусың, айтқың келмейді...— деді сосын.

Құралай үндеген жоқ. Тамағын ішіп болып, ыдысын жинастырды да, өз тумбочкасына барып кітап-қағаздарын аударыстыра бастады. Ішін әлдебір ыза-реніш, өкініш жайлап жатса да, соның бәрінен арылу үшін, әлдекіммен ойша алысып, қолына дәптерін, қаламын алды. “Сыңғырлаған фужерлер, арақ-шарап, сигарет тартқан қыздар... Өлгенше мас болу! Не деген сұмдық! Және сондай адамға енді мен тап боламын! Мені де қара басқан шығар. Мұны мамам естісе, тірідей өлтіреді ғой... Құрысын... сабаққа дайындалу керек. Бәрін ұмытуға тиіспін. Міне-міне, оқи бастадым. жаза бастадым...”.

Құралайдың бір әдеті негізгі оқулықтармен қоса жанама әдебиеттерді, ағымдағы баспасөз материалдарын үзбей оқитын. Керек деген дүниелерді қойын дәптеріне көшіруге ерінбес еді. Кейбір қыздар мұнысын мүлде жақтырмайды. Бүгін де осындай іске кіріскені сол болатын:

— Тағы да көшіріп жатырсың ба? Содан не пайда?!— деді бөлменің түкпір жағындағы төсекте жататын Күлән. Өзі бетіне опа-далап жағып жатыр. Күнде кештегі әдеті сол. Сөйтеді де қыдыруға кетеді. Қыздар оған “Шығайбай” деп ат қойған. Себебі, үйінен келген тамақты чемоданына тығып ұстап, ешкім жоқта жалғыз жейді.

Құралай оған жауап қатқан жоқ. Өз жұмысымен отыра берді.

— Өзің ойлап таппаған соң, біреудің сөзін жаттап алып айту — барып тұрған дәрменсіздік,— деді Күлән тағы да.